

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 10 (2003)

Διακυβέρνηση

Η Βρετανική ταυτότητα ως αφήγηση: Εργατικό Κόμμα και Ευρώπη, 1961-2000

Αντώνιος Καρβούνης

doi: [10.12681/sas.704](https://doi.org/10.12681/sas.704)

Copyright © 2015, Αντώνιος Καρβούνης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καρβούνης Α. (2015). Η Βρετανική ταυτότητα ως αφήγηση: Εργατικό Κόμμα και Ευρώπη, 1961-2000. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 10, 177-205. <https://doi.org/10.12681/sas.704>

Η Βρετανική ταυτότητα ως αφήγηση. Εργατικό Κόμμα και Ευρώπη, 1961-2000

Αντώνιος Καρβούνης*

Η προσέγγιση της ταραχώδους σχέσης του βρετανικού Εργατικού Κόμματος με το Ευρωπαϊκό ζήτημα από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 συνήθως εξαντλείται σε ερμηνείες που αφορούν τις εσωκομματικές και διακομματικές ισορροπίες δυνάμεων. Ωστόσο, παγκοσμίως εμπέλειας μετασχηματισμοί, όπως η αποσύνθεση της Κοινοπολιτείας και η ίδρυση της Κοινής Αγοράς αμφισβήτησαν την υπάρχουσα γεωπολιτική τάξη και τη φύση της μεταπολεμικής θέσης του βρετανικού πολυεθνικού κράτους και πυροδότησαν συζητήσεις γύρω από το ζήτημα της εθνικής ταυτότητας. Η παρούσα θεώρηση της σχέσης των Εργατικών με το Ευρωπαϊκό ζήτημα έρχεται να αμφισβητήσει τις προηγούμενες περιγραφικές αναλύσεις. Σκιαγραφώντας και αναλύοντας τις τρεις κύριες αφηγήσεις της Βρετανικότητας (τον ιμπεριαλιστικό εθνικισμό, τον μικροαγγλισμό και τον ευρωεθνικισμό), οι οποίες αναδύθηκαν από τον λόγο των Εργατικών στη διάρκεια των τελευταίων σαράντα ετών, αυτή η μελέτη υποστηρίζει, πρώτον, ότι το Ευρωπαϊκό ζήτημα είναι πρωταρχικό ζήτημα εθνικής ταυτότητας για τους Εργατικούς και, δεύτερον, ότι οι τρεις αυτές αφηγήσεις προσδιορίζονται όχι μόνο από τις μεταξύ τους σχέσεις αλλά είναι επίσης προϊόν μιας απορριπτικής διαδικασίας του 'άλλου'. Ο ξένος, η φυλή, αποτελούν τις εννοιολογικές συνιστώσες του Βρετανικού έθνους για τους Εργατικούς. Οι φυλετικά προσδιορισμένοι σημαίνοντες 'άλλοι', είτε αυτοί είναι οι μαύροι μετανάστες της νέας Κοινοπολιτείας μεταπολεμικά, είτε, στις ημέρες μας, οι αιτούντες άσυλο και οι πρόσφυγες, έχουν συμβάλει στη διατήρηση του αναλλοίωτου της βρετανικής ταυτότητας, κρατώντας το έθνος ενωμένο σε περιόδους κρίσεων.

---

* Δρ. Πολιτικής Επιστήμης, University of Newcastle, Μ. Βρετανία.

1. Εισαγωγή

Στη διάρκεια των τελευταίων δέκα τουλάχιστον ετών η συζήτηση για το μέλλον της Βρετανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχει λάβει τον χαρακτήρα μιας εθνικής ενδοσκοπήσης. Μέχρι το 1997 οι διχόνοιες στους κόλπους του Συντηρητικού Κόμματος με αφορμή το ευρωπαϊκό ζήτημα είχαν αποσπάσει την προσοχή των περισσότερων πολιτικών αναλυτών. Η απομάκρυνση της M. Thatcher από την ηγεσία της κυβέρνησης και του κόμματος το 1990 σηματοδότησε την επικράτηση των φιλευρωπαϊστών επί των εσωκομματικών τους αντιπάλων και παράλληλα την αδυναμία της Βρετανικής δεξιάς να παρουσιαστεί έγκοτε ενωμένη πάνω στο συγκεκριμένο θέμα. Ωστόσο, η άνοδος των Νέων Εργατικών του Blair στην εξουσία έδωσε μια νέα δυναμική ώθηση στη συζήτηση. Αρκετοί αναλυτές θεωρούν κρίσιμης σημασίας τη θέση των φιλευρωπαϊστών νεοσοσιαλιστών για το κοινό νόμισμα. Ο Young (2000: 12) θεωρεί την πολιτική της κυβέρνησης για το ευρώ ως 'μια επιλογή για το ίδιο το υπαρκτικό μέλλον της χώρας, μια επιλογή μεταξύ γεωγραφίας και ιστορίας'.

Στη διεθνή βιβλιογραφία, η πολιτική των Εργατικών για το ευρωπαϊκό ζήτημα έχει συνδεθεί με την εσωκομματική ισορροπία δυνάμεων (Bilski 1977, Robins 1979), με το ζήτημα της συνταγματικής μεταρρύθμισης και τον κομματικό εκσυγχρονισμό (Newman 1983, Holden 1999). Αυτό που όμως δεν εξετάζεται είναι τί ακριβώς σημαίνει η Ευρώπη για τους Εργατικούς σε σχέση με την ταυτότητα και το μέλλον του Βρετανικού έθνους. Διότι εδώ και σαράντα χρόνια οι συζητήσεις επί του ευρωπαϊκού ζητήματος πρωτίτως αφορούσαν τη θέση της Βρετανίας στον κόσμο μετά την απώλεια της αυτοκρατορίας. Κάθε συλλογικό σώμα διαμορφώνει μηχανισμούς συγκρότησης και επανασυγκρότησης για να αντεπεξέλθει στις μεταβολές που συντελούνται στους κόλπους του και στον εξωτερικό κόσμο. Η παρούσα μελέτη διερευνά τις διαφορετικές αφηγήσεις του Βρετανικού έθνους οι οποίες αναδύονται από τον λόγο των εκπροσώπων του κόμματος πάνω στο ευρωπαϊκό ζήτημα στην προσπάθειά τους να επαναπροσδιορίσουν τη θέση της Βρετανίας στο μεταλλασόμενο παγκόσμιο γεωπολιτικό σκηνικό των τελευταίων σαράντα ετών. Ο Featherstone παρατηρεί ότι 'λίγα πολιτικά κόμματα έχουν αντιμετωπίσει τόσα προβλήματα αναφορικά με την ευρωπαϊκή ενοποίηση όσο το Εργατικό κόμμα της M. Βρετανίας' (Featherstone 1988: 41).

Όταν τον Αύγουστο του 1961 ο Συντηρητικός πρωθυπουργός Η. Macmillan έκανε την πρώτη αίτηση για την ένταξη της χώρας στην, τότε,

Κοινή Αγορά, ο ρεβιζιονιστής ηγέτης των Εργατικών Hugh Gaitskell, απορρίπτοντας την πολιτική πρωτοβουλία της κυβέρνησης, υπερασπίστηκε 'χίλια χρόνια ιστορίας', στη διάρκεια του κομματικού συνεδρίου στο παγοδρόμιο του Brighton το 1962: 'Μια ομοσπονδιακή Ευρώπη', επισήμανε, 'σημαίνει το τέλος της Βρετανίας ως ανεξάρτητο ευρωπαϊκό κράτος' σημαίνει το τέλος χιλίων χρόνων ιστορίας 'και σημαίνει το τέλος της Κοινοπολιτείας' (Gaitskell 1962: 159). Ο διάδοχός του στην ηγεσία του κόμματος, H. Wilson, έκανε τη δεύτερη αίτηση για την ένταξη της χώρας το 1966, σημειώνοντας, ωστόσο, στον λόγο του στη Βουλή των Κοινοτήτων ότι 'διαθέτουμε τους ιστορικούς δεσμούς μας με τις παλιές και τις νέες χώρες της Κοινοπολιτείας' και επομένως έχουμε πολύ δρόμο να διανύσουμε μέχρι να φθάσουμε σε μια αληθινή ευρωπαϊκή ενοποίηση' (Wilson 1967: 1094). Τα δύο veto του στρατηγού De Gaulle δεν εμπόδισαν τον Συντηρητικό πρωθυπουργό E. Heath να υποβάλλει το 1971 την τρίτη και επιτυχημένη αίτηση ένταξης η οποία έλαβε την έγκριση της Βουλής χάριη στη συνδρομή των 69 'ανταρτών' του Εργατικού Κόμματος οι οποίοι αγνόησαν τις ιμπεριαλιστικές φαντασιώσεις των Gaitskell και Wilson. Τέσσερα χρόνια αργότερα (1975) στη διάρκεια του δημοψηφίσματος για την παραμονή ή όχι της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα ο πρωθυπουργός Wilson επέμενε ότι 'η ένταξη στην Κοινότητα δεν θα μας στέρσει την εθνική μας ταυτότητα' (HSMO 1975: 11). Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 ο R. Jenkins και οι υπόλοιποι ευρωπαϊστές του κόμματος αποχωρούν από την παραταξιακή τους κοιτίδα και συστήνουν έναν νέο κομματικό φορέα (το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα) την στιγμή ακριβώς που ο νέος ηγέτης των Εργατικών, M. Foot, διατυμπάνιζε με αρκετή δόση μιας εσωστρεφούς αυταρέσκειας ότι 'μπορείς κάλλιστα να ασκείς μια διεθνή πολιτική χωρίς απαραίτητα να είσαι μέλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας' (Foot 1982b: 83). Τέλος, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και, κυρίως, με την άνοδο των Νέων Εργατικών στην εξουσία τον Μάιο του 1997, οι Βρετανοί σοσιαλιστές ασπάζθηκαν την ευρωπαϊκή μοίρα για τη χώρα τους. Όμως στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για την υπογραφή της Συνθήκης του Άμστερνταμ τον Ιούνιο του ίδιου έτους ο T. Blair τάχθηκε υπέρ μιας Ευρώπης των 'ελευθέρων, ανεξάρτητων και κυρίαρχων κρατών' στην οποία 'επί των ζητημάτων της φορολογίας, της μετανάστευσης και της άμυνας το βρετανικό εθνικό συμφέρον και το βρετανικό βέτο θα είναι εξασφαλισμένα' (Blair 1997).

Παρά τις αλληπάλληλες μεταβολές στην πολιτική του κόμματος (υπό όρους άρνηση το 1962, δεύτερη υποβολή αίτησης ένταξης με επιφυλάξεις το 1966, αρνητική στάση το 1971 στην τρίτη προσπάθεια ένταξης, καταφατική

απάντηση στο δημοψήφισμα του 1975, υιοθέτηση απομονωτικής πολιτικής στις αρχές της δεκαετίας του 1980, φιλευρωπαϊκή στροφή τη δεκαετία του 1990), οι κοινοβουλευτικές και εσωκομματικές συζητήσεις για την Ευρώπη αφορούσαν ουσιαστικά τον προσδιορισμό της ταυτότητας της στερημένης από την αυτοκρατορική αίγλη Βρετανίας στο μεταπολεμικό παγκόσμιο σκηνικό.

Οι εθνικιστικές αφηγήσεις των Εργατικών αποκαλύπτουν μορφές της Βρετανικότητας οι οποίες έχουν παραδοσιακά συνδεθεί με τη Βρετανική δεξιά παρά με τη βασικότερη κομματική έκφραση της Βρετανικής αριστεράς (Smith 1994). Παρά τις αμφισημίες και αντιλογίες στους κόλπους του κόμματος σχετικά με τη χαρτογράφηση των συνόρων του έθνους, αποτελούσε και εξακολούθει να αποτελεί κοινό παρανομαστή για τους εκπροσώπους όλων των εσωκομματικών του φατριών ότι η Βρετανική ταυτότητα ορίζεται σε σχέση με έναν 'Άλλο' (Triandafyllidou 1998). Από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, όταν το ευρωπαϊκό ζήτημα κυριαρχούσε στους διαδρόμους του Whitehall και στα κοινοβουλευτικά έδρανα, ο εθνικός εαυτός και ο 'ξένος' είναι αλληλοεξαρτώμενοι και αδιαχώριστοι όροι στον λόγο των Εργατικών. Οι αναπαράστάσεις του 'εθνικού εαυτού' και οι 'διεθνείς εικόνες', το πώς γίνονται αντιληπτοί και αξιολογούνται οι 'Άλλοι' δεν είναι κάτι το άχρωμο και ουδέτερο. Χρωματίζεται με αξιολόγηση, θετική και αρνητική και με αντίστοιχα συναισθήματα (Jervis 1976). Η συνείδηση της μοναδικότητας προαπαιτεί λοιπόν τη σύγκριση και άρα την επαφή με τον 'Άλλο' και την αναφορά σε αυτόν (Connor 1972: 344). Επειδή οι εικόνες-στερεότυπα δύσκολα αλλάζουν αφού αποτελούν τον απαραίτητο γνωστικό χάρτη για να κατανοηθεί η περιήλωση και αντιφατική διεθνής πραγματικότητα ειδικά σε καταστάσεις έντασης, αβεβαιότητας και άγχους, αναπόφευκτα η ευρωπαϊκή μοίρα των βρετανών συνδεόταν άρρηκτα με τους σημαίνοντες 'Άλλους': τους μετανάστες, τους πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο, οι οποίοι 'θεωρήθηκαν' υπεύθυνοι για τον επαναπροσδιορισμό της εθνικής ταυτότητας των Βρετανών σε περιόδους κρίσεων.

Στο αμέσως επόμενο μέρος του άρθρου αναπτύσσω την έννοια της εθνικής ταυτότητας ως αφήγηση. Προσφεύγοντας σε θεωρίες για το έθνος και τη φυλή τονίζω τη σημασία της οριοθέτησης της εθνικιστικής σκέψης στα πλαίσια του ιμπεριαλισμού (κυρίως στο ιστορικό πλαίσιο της βρετανικής αποικιοκρατίας) και του ρατσισμού. Αυτή η εννοιολόγηση του εθνικιστικού λόγου αποκτά ιδιαίτερη αξία για την κατανόηση της κατασκευής του εαυτού και του 'άλλου' στον λόγο του Εργατικού Κόμματος. Η κατασκευή του Βρετανι-

κού έθνους μεταπολεμικά βασίστηκε σε προϋπάρχουσες μορφές συλλογικής αλληλεγγύης, σε μια κοινή ιστορική πορεία και στην κληρονομιά ενός κοινού συστήματος αξιών και νοοτροπιών που ήταν συνυφασμένα με την αυτοκρατορία.

Στη συνέχεια αναλύω τις τρεις σημαντικότερες αφηγήσεις της Βρετανικότητας των Εργατικών: την ιμπεριαλιστική, την μικροαγγλική (Little Englanderism) και την ευρωεθνικιστική. Αυτές οι αφηγήσεις, ιδωμένες μέσα από τις διαστάσεις του χώρου, του χρόνου και της κουλτούρας, θα μπορούσαν να συνοψισθούν ως εξής: 1) Η ιμπεριαλιστική αφήγηση τοποθετεί την Βρετανικότητα στον ευρύτερο, παγκόσμιο συνασπισμό των παραδοσιακών συμμάχων της Βρετανίας – τις Ηνωμένες Πολιτείες και τις αγγλόφωνες ‘λευκές’ πρώην αποικίες. Ο πολιτικός και πνευματικός χώρος της Βρετανίας είναι η αγγλοαμερικανική συμμαχία και/ή η ‘παλιά’ Κοινοπολιτεία. 2) Η απομονωτική, μικροαγγλική αφήγηση οριοθετεί τη βρετανική ταυτότητα στα στενά χωρικά και θεσμικά πλαίσια των βρετανικών νησιών. Τέλος, 3) η ευρωεθνικιστική αφήγηση προσεγγίζει τη Βρετανικότητα στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου η Βρετανία διαδραματίζει ηγετικό ρόλο στην προσπάθειά της να συντηρήσει τις ‘αιώνιες’ εθνικές αξίες της.

Οι παραπάνω αφηγήσεις – κυρίως η ιμπεριαλιστική και η ευρωεθνικιστική – αποτελούν κοινό τόπο στον σύγχρονο λόγο των Νέων Εργατικών πάνω στο ευρωπαϊκό ζήτημα. Παρά τις διαφορές τους και οι τρεις αφηγήσεις γίνονται κατανοητές μέσα από τις κατασκευές της φυλετικής ετερότητας.

2. Η εθνική ταυτότητα ως αφήγηση: εθνικισμός, ιμπεριαλισμός και φυλή

Οι συζητήσεις γύρω από τα ζητήματα ταυτότητας αποκτούν μεγαλύτερη απήχηση σε περιόδους παγκόσμιων γεωπολιτικών αλλαγών. Ο εθνικιστικός λόγος ‘κατασκευάζει’ και ανασυστήνει έθνη σε περιόδους αβεβαιότητας εξαιτίας της αλλαγής των παγκόσμιων συσχετισμών δυνάμεων (Manzo 1996: 25-27). Στη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου των τελευταίων σαράντα ετών ένας αριθμός μεταβολών στον παγκόσμιο συσχετισμό δυνάμεων συνδέθηκε με τις μεταλλάξεις της Βρετανικότητας: η απώθηση και η απώλεια της βρετανικής αυτοκρατορίας, η μετανάστευση των πληθυσμών από την Κοινοπολιτεία προς τη ‘μητέρα-πατρίδα’, οι οικονομικές κρίσεις της δεκαετίας του 1970, ο πόλεμος με την Αργεντινή στα Νησιά Φόλκλαντς και η εντεινόμενη ολοκλήρωση και διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι συζη-

τήσεις για το ευρωπαϊκό ζήτημα στο Ηνωμένο Βασίλειο εκτυλίχθηκαν με φόντο αυτές τις παγκόσμιες μεταβολές από το 1962 μέχρι σήμερα.

Η μεταλλασσόμενη φύση της μεταπολεμικής γεωπολιτικής τάξης και της θέσης της Βρετανίας σε αυτή υπογράμμισαν τον προβληματισμό 'ποιος' ανήκει 'πού'. Ζητήματα εθνικής ταυτότητας προκαλούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον όταν γεννιούνται αμφιβολίες σχετικά με την εθνική καταγωγή. Ο Samuel (1989: xvi) συμπληρώνει ότι κυρίως τότε επιδεικνύεται ελάχιστη ανοχή, αφού 'η εθνική ταυτότητα συνιστά μια δυναμική σχέση που ορίζεται μέσα από τον αποκλεισμό εκείνων των ομάδων οι οποίες θεωρούνται ότι δεν ανήκουν στον εθνικό ιστό'. Πράγματι, η ξενοφοβία ακολουθεί φάσεις συλλογικών κρίσεων ταυτότητας. Η κρίση εδώ αντιμετωπίζεται στην αδυναμία των συλλογικών παραδοχών να προσφέρουν εξηγήσεις για τα τεκταινόμενα. Οι 'ξένοι' από την άλλη μόνο με την ύπαρξή τους υπογραμμίζουν αυτή την αδυναμία. Είναι εύκολο να χρεωθούν την ανασφάλεια που παράγει η αδυναμία του συστήματος συλλογικών παραδοχών. Στη συγκρότηση του εθνικού χώρου ο στιγματισμός ή η εχθρότητα έναντι του ξένου παίζει σημαντικό ρόλο, προσδίδει όρια και μια συγκεκριμένη εικόνα στην έννοια του 'Άλλου και της εθνικής κοινότητας, ορίζει και ενώνει το 'όμοιο' διαχωρίζοντάς το από το 'ανόμοιο' (Βεντούρα 1994: 75), συμβάλλει σημαντικά στην ανάπτυξη της πίστης στην ενότητα, στην ομοιογένεια και στον πεπερασμένο χαρακτήρα του εθνικού συνόλου. 'Αρα η έννοια του έθνους είναι α ξεδιάλυτα συνδεδεμένη με την αφήγησή της, δηλαδή, όχι απλά με την υπακοή της στους κανόνες του αφηγηματικού λόγου (Bhabha 1990), αλλά και με 'μία σειρά πρακτικών μέσω των οποίων τα σύνορα δημιουργούνται και συντηρούνται' (Manzo 1996: 38). Τα σύνορα αυτά είναι χωρικά, πολιτιστικά (μια συναντίληψη για έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής και ένα κοινό σύστημα αξιών) και χρονικά (εδώ δεν εννοούμε απλά την κατοχή ενός κοινού παρελθόντος και κοινών εμπειριών αλλά και ένα κοινό επίπεδο ιστορικής εξέλιξης και ανάπτυξης).

Ο εθνικισμός εδώ ορίζεται ως μια πράξη παραγωγής συνόρων που 'προσπαθεί να συστήσει ταυτότητα σε αντίθεση με τον "διαφορετικό", το μέσα σε αντίθεση προς το έξω' (Bennington 1990: 132). Αυτό σημαίνει ότι οι δύο έννοιες του έθνους και του ξένου δεν μπορούν να υπάρξουν ανεξάρτητα η μία από την άλλη. Και οι δύο συνυπάρχουν στις εθνικιστικές αφηγήσεις (Manzo 1996: 38). Το ζήτημα που αναφέρεται και καλούμαστε να εξετάσουμε είναι το αν οι φυλετικοί προσδιορισμοί της ταυτότητας είναι αναπόσπαστα στοιχεία των εθνικιστικών αφηγήσεων.

Ο B. Anderson έχει ταχθεί υπέρ του εννοιολογικού διαχωρισμού της

φυλής από το έθνος. Για τον Anderson (1991: 145) η φυλή προσλαμβάνεται ως μια αιμομικτική σχέση, ενώ παράλληλα τονίζει τη γλωσσική συνιστώσα του έθνους. Με αυτή την έννοια η εθνική ταυτότητα είναι επιδεικτική σε ποικίλες ερμηνείες, ενώ οι δεσμοί αίματος είναι αποκλειστικά υπόθεση κληρονομικότητας και δεν μπορούν να μεταβληθούν. Σε αντίθεση με τον Anderson, υποστηρίζω ότι σε θεωρητικό και ιστορικό επίπεδο η διάκριση μεταξύ του έθνους και της φυλής είναι σπανίως τόσο καθαρή. Ο E. Balibar σημειώνει ότι 'η έννοια του εθνικισμού ποτέ δεν ορίζεται απ' εαυτής' καθώς 'οι λόγοι του έθνους και της φυλής είναι συγγενικοί' (Balibar 1991: 37). Οι φυλές, όπως και τα έθνη, είναι κοινωνικές και πολιτικές κατασκευές. Δεν είναι απλώς εκφράσεις βιολογικής ομοιομορφίας. Μάλιστα υποστηρίζεται ότι οι φυλές και τα έθνη έχουν κατασκευασθεί με παρόμοιο τρόπο. Πράγματι, η φυλετική θεωρία καταδεικνύει ότι η φυλή έχει ιστορικά συνδεθεί με την κουλτούρα, τον χώρο και τον χρόνο με τέτοιο τρόπο, ώστε έθνος και φυλή να μην διακρίνονται εννοιολογικά (Banton 1987). Η φυλή αποτελεί δομικό στοιχείο στην κατασκευή του έθνους (Banton 1987, Manzo 1996). Επομένως, η φυλή δεν προσλαμβάνει πλέον (αν υποθεθεί ότι κάποτε το έκανε) μια καθαρά βιολογική μορφή. Η φυλή συχνά γίνεται αντιληπτή με όρους κουλτούρας και όχι αίματος (Taguieff 1991: 13-63). Το κύριο ενδιαφέρον των σύγχρονων θεωρητικών παρεμβάσεων σε αυτό τον τομέα εστιάζεται περισσότερο στην επεξεργασία των διασυνδέσεων μεταξύ της φυλής και του έθνους, του πατριωτισμού και του εθνικισμού και λιγότερο στην ανάλυση των ιδεών που αφορούν τη βιολογική ανωτερότητα ή κατωτερότητα (Smith 1994, Berger 1999).

Η σύγχρονη εξίσωση της φυλής με το χρώμα του δέρματος είναι απ' εαυτού μια ιστορική κατασκευή. Ακόμα κι αν ορίσουμε τη φυλή με καθαρά βιολογικούς όρους, η φυλετική διαφορά έχει αποδοθεί στο παρελθόν σε διαφορές στο επίπεδο των χαρακτηριστικών του προσώπου, της μύτης, των μαλλιών, των κρανίων αλλά και του δέρματος (Banton 1987). Οι φυλετικές διακρίσεις ποτέ δεν εξαρτώνταν αποκλειστικά από την αναγνώριση χρωματικών διαβαθμίσεων του δέρματος. Η φυλετική διάκριση αποδίδεται τόσο σε πολιτιστικές όσο και σε βιολογικές διαφορές ενός ολόκληρου πληθυσμού ή μιας μειονότητας.

Το ζήτημα του αν και κατά πόσο η φυλετική διαφοροποίηση συνιστά ταυτοχρόνως ρατσισμό εξαρτάται από το πώς ορίζουμε και κατανοούμε την έννοια του 'ρατσισμού'. Σύμφωνα με τη δική μου αντίληψη, ο ρατσισμός, όπως και ο εθνικισμός, αποτελεί μια πρακτική δημιουργίας και διατήρησης

συνόρων όπου το έθνος, η φυλή και ο ξένος είναι αλληλοεξαρτώμενοι όροι και, συγχρόνως, κοινωνικές κατασκευές. Βασιζόμενος στην ερευνητική εργασία ενός αριθμού θεωρητικών του ρατσισμού, υποστηρίζω ότι ο φυλετικός εθνικισμός προσλαμβάνει τη μορφή του ρατσισμού σε καθεμιά από τις παρακάτω πέντε αφηγήσεις.

Πρώτον, ο ρατσισμός γίνεται φανερός όταν τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά μιας συγκεκριμένης ομάδας απορρέουν από τα βιολογικά της χαρακτηριστικά (Delacampagne 1990). Αντιστρόφως, ο ρατσισμός είναι εμφανής όταν 'αυτό που στην πραγματικότητα έχει κοινωνιολογικό χαρακτήρα προσλαμβάνει έναν βιολογικό ή, κατά προτίμηση, μεταφυσικό χαρακτήρα' (Memmi 1965: 71). Ενδεικτική είναι η περίπτωση του ρατσισμού εναντίον των Εβραίων. Η ρατσιστική αντίληψη για τους Εβραίους ιστορικά τοποθετείται στον 19ο αιώνα με την κατασκευή της σημιτικής φυλής. Οι αντισημίτες απέδωσαν μια σειρά βιολογικών και πολιτιστικών χαρακτηριστικών στους εβραίους άποικους του ανατολικού Λονδίνου (από το σκούρο χρώμα του δέρματός τους μέχρι την τοκογλυφία, τις σεξουαλικές τους εκτροπές και την αντίληψη ότι ήταν φορείς διαφόρων νοσημάτων, ιδιαίτερα της σύφιλης). Ο ρατσισμός των αντισημιτών μετέτρεψε το κοινωνιολογικό γεγονός του δανεισμού χρημάτων σε ένα φυσικό, αναλλοίωτο χαρακτηριστικό της εβραϊκής 'φυλής'.

Δεύτερον, ένα επιπλέον στοιχείο της ρατσιστικής πρακτικής είναι η αποπροσωποποίηση ή αυτό που ο Memmi (1965: 85) αποκαλεί ως 'το σημάδι του πολλαπλού'. Περιγράφοντας τις συνθήκες διαβίωσης των αποικιοκρατούμενων πληθυσμών, ο Memmi (1965: 85) επισημαίνει ότι 'οι αποικιοκρατούμενοι πληθυσμοί χαρακτηρίζονται ως μια ανώνυμη συλλογικότητα, ποτέ δεν αντιμετωπίζονται με τρόπο που να αναδεικνύεται το άτομο'. Ο ρατσισμός λειτουργεί με τον ίδιο τρόπο: 'αυτοί' (μια ολόκληρη φυλετικά προσδιορισμένη πληθυσμιακή ομάδα) διαθέτουν πανομοιότυπα στοιχεία του χαρακτήρα (είτε θετικά είτε αρνητικά).

Τρίτον, καθοριστικό γνώρισμα του ρατσισμού αποτελεί η χρήση υποτιμητικών σημανόντων του μαύρου χρώματος, όπως η χρήση του ελιθέτου 'νέγρος' (nigger) ή απλά 'έγχρωμος' (coloured) που αποδίδεται σε μια φυλετικά προσδιορισμένη ομάδα πληθυσμού, η οποία ενδέχεται και να μην μπορεί να ταξινομηθεί στους μαύρους πληθυσμούς (όπως οι Άραβες). Σε αυτές τις περιπτώσεις ο βαθμός στον οποίο 'ο ρατσισμός είναι ένα φαινόμενο άσπρο ή μαύρο με περίσσια σημειωτική ευελιξία που του επιτρέπει να αποκρύπτει τον εαυτό του' γίνεται πρόδηλος (Gordon 1997: 4).

Τέταρτον, ο ρατσισμός γίνεται ευδιάκριτος όταν φυλετικά προσδιορισμένες ομάδες πληθυσμού παρουσιάζονται ως δυνάμει απειλή και ως εθνική καταστροφή. Αυτός ο τρόπος κατανόησης του ρατσισμού προέρχεται από την ερευνητική εργασία των Anthias και Yuval-Davis (1992), οι οποίοι ορίζουν τον ρατσισμό ως την απόδοση αρνητικών, δυνητικά επικίνδυνων χαρακτηριστικών σε συγκεκριμένο τμήμα πληθυσμού. Στη Βρετανία οι πιο κοινότητες μεταφορές προέρχονται από το υδρόβιο περιβάλλον (το έθνος είναι 'πλημμυρισμένο' ή 'έχει πνιγεί' από τα 'παλιρροιακά κύματα' των ξένων), από τον στρατό ('στρατιές' των ξένων 'στρατοπέδευσαν' στον εθνικό χώρο), από την ιατρική (οι αλλοεθνείς πληθυσμοί συνιστούν 'ιούς' και 'καρκινώματα' για το εθνικό σώμα) και από το περιβάλλον εν γένει (οι ξένοι αποτελούν 'ρύπους' για το εθνικό έδαφος).

Τέλος, ο ρατσισμός περιέχεται σε εκφράσεις φυλετικής ιεραρχίας, οι οποίες κωδικοποιούνται σε πολιτισμικούς και χρονικούς όρους. Η αντίληψη ότι μερικά φύλα είναι ενδογενώς 'καθυστερημένα' και κατώτερα από τα περισσότερο 'εξελιγμένα' έχει εξομοιωθεί με τον 'παλιό' ρατσισμό σε αντίθεση προς τον 'νέο' ρατσισμό ο οποίος αποφεύγει το διχοτομικό σχήμα ανώτερος/κατώτερος και εκφράζεται σε μια γλώσσα πολιτισμικής διαφοράς (Barker 1981).

Ο Arriah (1990) προβαίνει σε μια παρόμοια διάκριση μεταξύ διαφόρων τύπων ρατσιστικών αφηγήσεων. Ο Arriah περιγράφει τον 'έξωγενή' ρατσισμό ως εκείνον που αποδίδει ένα κατώτερο σύστημα ηθικών αξιών σε διαφορετικές, φυλετικά προσδιοριζόμενες ομάδες πληθυσμού (για παράδειγμα, υποθέτουμε ότι 'αυτοί' είναι όλοι εγκληματίες ή τρομοκράτες εκ φύσεως). Ο 'ενδογενής' ρατσισμός, αντίθετα, βασίζεται σε μεταφορές που σχετίζονται με τη συγγένεια και την οικογένεια για να δικαιολογήσει την προνομαϊκή μεταχείριση της 'δικιάς μας' φυλής (για παράδειγμα, όλοι μας, ενστικτωδώς, εκδηλώνουμε την αγάπη μας περισσότερο προς τα 'αδέλφια' μας και τις 'αδελφές' μας παρά προς τους ξένους).

Όπως θα γίνει φανερό στο υπόλοιπο μέρος της μελέτης, οι εθνικές αφηγήσεις των Εργατικών συνίστανται σε τρία βασικά στοιχεία. Το στοιχείο του χώρου περιέχεται σε αναφορές που σχετίζονται με τα εδαφικά όρια του ανήκνιν. Το πολιτισμικό στοιχείο αναδεικνύεται στις αναφορές στο Κοινοβούλιο, στον Προτεσταντισμό και τις αιώνιες αξίες (για παράδειγμα, η αντίληψη ότι το Κοινοβούλιο αποτελεί τη θεσμική αποτύπωση της βρετανικής δημοκρατίας). Η χρονική διάσταση του βρετανικού έθνους εμφολωρεί στον

λόγο των Εργατικών μέσα από τις μνήμες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της αυτοκρατορικής αίγλης.

Οι επόμενες τρεις ενότητες εξετάζουν τις τρεις, κατά βάση, χωρικές αφηγήσεις της Βρετανικότητας των Εργατικών παράλληλα με τις αντίστοιχες πολιτιστικές και χρονικές τους διαστάσεις, οι οποίες κυριάρχησαν στον λόγο τους στη διάρκεια των σημαντικότερων σταθμών της εσωκομματικής συζήτησης για την Ευρώπη.

3.1 Ο ιμπεριαλιστικός εθνικισμός: Βρετανία, Κοινοπολιτεία και ο Ατλαντικός Σύμμαχος

Σύμφωνα με ορισμένους θεωρητικούς και ιστορικούς η υπερεθνική αφήγηση της Βρετανικότητας παραμένει για τους Εργατικούς σημαντικότερη από τη μικροαγγλική ή την ευρωεθνικιστική (Ash 2001: 5). Πράγματι, από τα πρώτα στάδια της εσωκομματικής συζήτησης πάνω στο ευρωπαϊκό ζήτημα, ο λόγος των Εργατικών δανείστηκε και επαναδιαπραγματεύτηκε στοιχεία παρμένα από τον αποικιακό λόγο του 19ου αιώνα. Η υπεράσπιση και η ανασύσταση της ιμπεριαλιστικής ‘μητέρας-πατρίδας’ ήταν ένδειξη ότι η Βρετανία ως παγκόσμια δύναμη επιτελούσε μια ‘ηθική’ και ‘εκπολιτιστική’ αποστολή (Doty 1996). Εδώ, μύθοι και σύμβολα της αυτοκρατορίας προέβαλλαν μέσα από τον λόγο των Εργατικών ένα όραμα για το μέλλον με τη μορφή της ιστορικής αποστολής και μοίρας το οποίο υπό τις διαμορφούμενες συνθήκες της δεκαετίας του 1960 ήταν αντικειμενικά αδύνατο να επιτευχθεί. Σύμφωνα με τον Μαξ, κανείς δεν δημιουργεί γενικευμένη αυταπάτη αν δεν είναι το πρώτο θύμα της. Και οι Εργατικοί στην προκειμένη περίπτωση σχημάτισαν εικόνες του ‘εθνικού εαυτού’ που ελάχιστα έμοιαζαν με τα δεδομένα της πραγματικότητας. Άλλωστε, σύμφωνα με τον E. Hobsbawm, η κατανόηση της φύσης των εθνών είναι εφικτή μέσα από την ανάλυση των ‘επινοημένων’ εθνικών παραδόσεων οι οποίες, κατασκευασμένες στα ‘εργαστήρια’ της κοινωνικής μηχανικής μέσα από το σύνολο των τελετουργικών και συμβολικών πρακτικών, συνιστούν ‘φορτισμένες συναισθηματικά και συμβολικά πρακτικές σε σύγχρονα διλήμματα και καταστάσεις με αναφορές στο παρελθόν’ (Hobsbawm and Ranger 1983: 8). Με αυτό τον τρόπο, η εθνική ταυτότητα ως ‘εφεύρημα’ υπηρετεί κοινωνικά συμφέροντα και διευκολύνει πολιτικές ελέγχου και αποκλεισμού από τις πολιτικές ελίτ.

Πιο συγκεκριμένα, αγνοώντας τη φθίνουσα οικονομική θέση της χώρας στο παγκόσμιο εμπόριο, οι πολιτικο-οικονομικοί υπερόπτιοι μύθοι των Εργατικών αναβίωσαν το περίφημο ‘Φορτίο του Λευκού’, μπροστά στο οποίο η

ένταξη στην Κοινή Αγορά εθεωρείτο ένδειξη παρακμής του έθνους. Όλοι οι ηγέτες των Εργατικών της περιόδου 1960-80 (Gaitskell, Wilson, Callaghan και Foot) ήταν αναθρεμμένοι και γαλουχημένοι με το μεγαλείο της αυτοκρατορίας. Αυτό που τους ενέπνεε ήταν το όραμα μιας Βρετανίας επικεφαλής μιας συμμαχίας κρατών ανά τον κόσμο, εκπληρώνοντας μιαν ηθική αποστολή, η οποία δεν ήταν διαθέσιμη σε κανένα ευρωπαϊκό κράτος (Marquand 1995). Το 1962 η εθνική εκτελεστική επιτροπή του κόμματος υπογράμμισε ότι η Βρετανία αποτελούσε μια ανεξάρτητη παγκόσμια δύναμη, η οποία δεν είχε ανάγκη κανέναν (Labour Party 1962: 219), ενώ ο Wilson διατεινόταν λίγα χρόνια αργότερα ότι τα 'σύνορα της χώρας εκτείνονται μέχρι τα Ιμαλάια' (Crossman 1975: 540). Σύμφωνα με τον T. Nairn, ο υπερπόντιος χαρακτήρας του έθνους αποτελεί τον αληθινό γενετικό κώδικα της Βρετανικότητας (Nairn 1988: 246).

Παρά τους ισχυρισμούς του Robins (1979) ότι η Κοινοπολιτεία έπαιξε δευτερεύοντα ρόλο στη σκέψη των Εργατικών, ο Wilson, στη διάρκεια της ομιλίας του στη Βουλή των Κοινοτήτων, όπου ανακοίνωσε την πρόθεση της κυβέρνησής του για την υποβολή δεύτερης αίτησης για την ένταξη της χώρας στην Κοινή Αγορά, υπογράμμισε ότι 'δεν βλέπουμε την ευρωπαϊκή ενοποίηση ως έναν εσωστρεφή οργανισμό. Η Βρετανία έχει τους δικούς της ζωτικούς δεσμούς με την Κοινοπολιτεία και τις υπόλοιπες ηπείρους' (Wilson 1967: 314). Για τα περισσότερα μέλη του υπουργικού συμβουλίου, από τους πιο αντι-ευρωπαϊστές, όπως ο D. Jay, μέχρι τους πιο ακραيفνείς οπαδούς της Κοινής Αγοράς, όπως οι G. Brown, M. Stewart και G. Thomson, η Κοινοπολιτεία συνιστούσε τη βασική πηγή επιρροής της Βρετανίας στα παγκόσμια δρώμενα (Jay 1968: 125).

Στη δεκαετία του 1970, το επίσημο τέλος της αυτοκρατορίας με την ανακοίνωση του Wilson τον Ιανουάριο του 1968 στη Βουλή των Κοινοτήτων για το τέλος του βρετανικού ρόλου στα ανατολικά του Σουέζ, δεν σήμανε ότι οι Βρετανοί σοσιαλιστές είχαν αυτόματα απαλλαγεί από το 'μετα-ιμπεριαλιστικό σύνδρομο της Μεγάλης Δύναμης'. Μια από τις βασικές αντιρρήσεις των Εργατικών στους όρους ένταξης που ο τότε Συντηρητητικός πρωθυπουργός Heath διαπραγματευόταν ήταν η προστασία των γεωργικών εξαγωγών από την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία προς τη Βρετανία (Callaghan 1987: 313). Οι όροι που εξασφάλισε ο Heath θεωρήθηκαν ως 'προδοσία για τις χώρες της Κοινοπολιτείας'. Έτσι, στις αρχές της δεκαετίας του 1980, η κρίση σε ένα από τα τελευταία κάστρα του Βρετανικού ιμπεριαλισμού έφερε στην επιφάνεια τα αισθήματα αλληλεγγύης και αφοσίωσης προς την αυτοκρατο-

ορία. Η 'υπεράσπιση των δικαιωμάτων του πληθυσμού' (στα Νησιά Φόκκλαντς) μόνο με λόγια δεν ανταποκρινόταν στις προσδοκίες του φιλελεύθερου ιμπεριαλισμού των Εργατικών του Foot (Foot 1982α). Σύμφωνα με τον E. P. Thompson, 'ο πόλεμος στα Φόκκλαντς ήταν το τελευταίο επεισόδιο του βρετανικού ιμπεριαλιστικού παρελθόντος' (Thompson 1985: 103) ήταν όμως αρκετά νωρίς να ισχυρισθεί κάποιος κάτι τέτοιο. Ο Nairn (2000: 10) επισημαίνει ότι

'η διεθνής πολιτική των Νέων Εργατικών εξακολουθεί να έχει ως υπόβαθρο τον παλιό πυρήνα της αγγλο-βρετανικής ταυτότητας, δηλαδή την ενσωματωμένη προσκόλληση στον οπισθοδρομικό πυρήνα της Βρετανικότητας, την ιμπεριαλιστική εθνική κυριαρχία'.

Η διατήρηση της εξισορροπητικής επιρροής μεταξύ της Αμερικανικής ηπείρου και της Ευρώπης οριοθετεί σήμερα τον ηγετικό ρόλο της Βρετανίας στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξαιτίας του ένδοξου παρελθόντος της και των ανά τον κόσμο συμμαχιών της. 'Δεν αναδεικνύει τίποτα καλύτερα την ικανότητα του πολιτικού στη διεθνή σκηνή από το να φέρνει πιο κοντά την Αμερική με την Ευρώπη', όπως υπογραμμίζει ο βρετανός πρωθυπουργός T. Blair (2000b). Το λυκόφως του αυτοκρατορικού μεγαλείου μπορεί να διατηρηθεί μόνο εφόσον η Βρετανία γίνει το σταυροδρόμι μεταξύ της αμερικανικής και της ευρωπαϊκής Ηπείρου (Nairn 1988: 253).

Η Βρετανία, αν και μέλος της Ε.Ε., διατηρεί στον πυρήνα της εθνικής ταυτότητάς της τις αξίες και τις αρχές του αγγλόφωνου κόσμου (Eatwell 1997: 66). Μπορεί οι Βρετανοί να μην διαθέτουν την ισχύ για να 'κυριαρχήσουν' ή να 'βοηθήσουν' την υφήλιο χωρίς τη συνδρομή τρίτων, ωστόσο, όπως σημειώνει ο Davies (1999), μπορούν να ανακτήσουν το παλιό σύμπλεγμα ανωτερότητας καλλιεργώντας την 'ειδική' σχέση με τις Η.Π.Α. Η πολιτική των Βρετανών νεοσοσιαλιστών στα ζητήματα της ενιαίας αγοράς και της αμυντικής πολιτικής της Ε.Ε. καταδεικνύουν τη συνεχιζόμενη προσήλωση στο υπερπόντιο εθνικιστικό όραμα. Αναπτύσσοντας τη βρετανική ατζέντα για την οικονομική μεταρρύθμιση της Ένωσης σύμφωνα με τα πρότυπα της απασχολησιμότητας, της ευελιξίας και της επιχειρηματικότητας στην εποχή της ηλεκτρονικής οικονομίας και εμπορίου, ο υπουργός οικονομικών της Μ. Βρετανίας, G. Brown, υπογράμμισε ότι

'ο σωστός τρόπος για να εκφράσουμε τη βρετανική ταυτότητα στον σύγχρονο κόσμο δεν είναι να παραμένουμε απομονωμένοι'. Αντίθετα, 'πρέπει να έχουμε την αυτοπεποίθηση να συμμετέχουμε στην Ευρωπαϊκή Ένωση και να την κάνου-

με καλύτερη – και τοιμώ να πω – να την κάνουμε να μοιάζει περισσότερο βρετανική (σε επίπεδο οικονομικών μεταρρυθμίσεων)’ (Brown 1997).

Οι διαλέξεις των Βρετανών νεοσοσιαλιστών πάνω στο ζήτημα της οικονομικής μεταρρύθμισης δίνουν τροφή στους επικριτές τους, οι οποίοι περιγράφουν τη μορφή της ευρωπαϊκής προσέγγισης της κυβέρνησης Blair ως ‘νεο-ιμπεριαλιστική’ (Fishman 1998). Σύμφωνα με αρκετούς θεωρητικούς του κόμματος, όταν τα αμερικανικά και ευρωπαϊκά συμφέροντα αποκλίνουν οι Νέοι Εργατικοί κλίνουν ευμενώς προς τα πρώτα (Marquand 1997). Με αυτή την έννοια εμπόδιο στην πλήρη ενσωμάτωση της Βρετανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν αποτελούν οι μνημές της αυτοκρατορίας αλλά η ‘ειδική’ σχέση με την Αμερική (Davies 1999). Η πρωτοβουλία του T. Blair στο St. Malo τον Δεκέμβριο του 1998 για τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού αμυντικού σχηματισμού σηματοδότησε την επιθυμία των Βρετανών να παίξουν έναν εποικοδομητικό ρόλο στα ευρωπαϊκά δρώμενα. Ωστόσο, στη Νίκαια τον Δεκέμβριο του 2000 ο Βρετανός πρωθυπουργός τόνισε ότι ‘θα καταλήξουμε μόνο σε κάτι που βρισκει σύμφωνους το NATO, τις ΗΠΑ και τη Βρετανία – και με το οποίο η Γαλλία να αισθάνεται άνετα’ (Jones and Evans-Pritchard 2000: 12).

Το ερώτημα που τίθεται είναι γιατί η υπερπόντια ταυτότητα άσκησε τόσο μεγάλη επιρροή στις μεταπολεμικές ηγεσίες των Εργατικών, ιδιαίτερα όταν η βρετανική αυτοκρατορία είχε επισήμως πάψει να υπάρχει (Eatwell 1997: 57). Η απάντηση είναι ότι το ιμπεριαλιστικό μεγαλείο που συντηρήθηκε στη διάρκεια των συζητήσεων επί του ευρωπαϊκού ζητήματος στηριχόταν και ενδυναμώθηκε από τη φυλετική διαφοροποίηση και τον ρατσισμό όχι απλώς προς τους ‘έγχρωμους’ μετανάστες από την Κοινοπολιτεία αλλά και προς ένα σύνολο δήθεν ‘καθυστερημένων’ Ευρωπαίων. Ο ρατσισμός αποτελεί μία αντίδραση στο ενδεχόμενο ανατροπής της θέσης ενός συλλογικού σώματος που επιφέρουν οι μεταβολές και οι κρίσεις, μια αντίδραση στην αυξανόμενη απόσταση ανάμεσα στις προσδοκίες του κοινωνικού υποκειμένου και στην πραγματικότητα που αντιμετωπίζει σε περιόδους κρίσης (Βεντούρα 1994: 91). Η συλλογική αποτίμηση του ‘εμείς’ είναι προϊόν της σύγκρισης με τον ‘Άλλο’ και πρέπει να συμβάλλει στην αίσθηση θετικής ‘αυτο-ταυτότητας’, αξιοπρέπειας και υπερηφάνειας (Tajfel 1978).

Σύμφωνα με το ιμπεριαλιστικό όραμα των Εργατικών αυτό που ένωσε τη Βρετανία με τις ΗΠΑ ήταν μόνο ένα μέρος της Κοινοπολιτείας – η ‘λευκή’/‘παλιά’ Κοινοπολιτεία. Ενώ η Κοινοπολιτεία και οι ατλαντικοί δεσμοί αντιπροσώπευαν το βρετανικό μεγαλείο, η μετανάστευση των πληθυσμών

από τις αποικίες προς τα βρετανικά νησιά έθετε υπό αμφισβήτηση το παγκόσμιο γόητρο των Βρετανών στις δεκαετίες του 1960 και 1970. Αναπόφευκτα οι Εργατικοί επέλεξαν να υπερασπίσουν τη Βρετανία 'χτίζοντας' πολιτιστικά και χρονικά σύνορα, με στόχο να αναχαιτισθεί το κύμα των 'έγχρωμων' μεταναστών. Η σειρά εσωστρέφεια και ομφαλοσκοπήση τους οδήγησε σε έπαρση και αλαζονεία έναντι των 'σημαντικών 'Αλλων' λαών της Κοινοπολιτείας.

Ο E. Powell, ο κατεξοχήν εκπρόσωπος του ρατσιστικού (αγγλικού) εθνικισμού στον χώρο της βρετανικής δεξιάς απέδιδε μόνιμη πολιτιστική χροιά στους 'διαφορετικούς' 'μη-Εγγλέζους'. Για παράδειγμα, 'η άνευ προηγουμένου εισβολή των Ινδών και Ασιατών στο πολιτικό μας σύμμα' και η 'γάργραινα του κοινοτισμού' που δήθεν μολύνει τη Βρετανία συνιστούσαν μια μορφή λεκτικής βίας μέσω μεταφορών που υποδήλωναν ότι η παρουσία μεταναστών ισοδυναμούσε με την εθνική παρακμή. Αντίστοιχα, ο εθνικισμός των Εργατικών στηρίχτηκε σε μεγάλο βαθμό στην ιδέα του έθνους ως μιας οικογένειας και σε μύθους και σύμβολα που διαχώριζαν 'εμάς' από 'αυτούς'. Οι ξένοι πολιτισμοί παρουσιάζονταν ως μια δυνάμει απειλή, υπονοώντας ότι η εθνική καταστροφή και αδυναμία είχαν ως αίτιο την άφιξη των αλλοεθνών.

Αρχικά, οι Εργατικοί εμπέδωσαν την αρνητική εικόνα των 'έγχρωμων' μειονοτήτων με το να τους θεωρούν κατάλληλους μόνο για χειρωνακτικές εργασίες, για απασχόληση που δεν ταίριαζε στον γηγενή πληθυσμό (Knowles 1992; Smith 1994). Οι εκπρόσωποι του κόμματος άρθρωναν επιχειρήματα για το ασυμβίβαστο του βρετανικού τρόπου ζωής με εκείνον των 'έγχρωμων' πολιτών της Κοινοπολιτείας. Ο περιοριστικός χαρακτήρας των μεταναστευτικών νόμων του 1968 και του 1971 περιόρισε την έκταση της ιμπεριαλιστικής οικογένειας των εθνών της Κοινοπολιτείας σε μια πιο παρωχημένη εκδοχή της που εδραζόταν στην καθαρότητα των πολιτιστικών της προϋποθέσεων. Με το δίκαιο περί ιθαγένειας το κράτος εξασφαλίζει τη διαίωνιση της συλλογικής ζωής, ορίζει νομικά τον εθνικό πληθυσμό και τον ξένο επηρεάζοντας τις σχέσεις τους. Έτσι ενδυναμώνει τη μοναδικότητα και ενότητα κάθε συλλογικού σώματος που αυτοπροσδιορίζεται ως έθνος προωθώντας την πολιτισμική ομοιογενοποίησή του. Οι κοινοβουλευτικές αναφορές στους μετανάστες επικαλούνταν χρονικές αντιλήψεις περί ανάπτυξης (εκαπτιδευση, μόρφωση, ικανότητα ομιλίας της αγγλικής γλώσσας), οι οποίες υποδήλωναν αγεφύρωτες διαφορές μεταξύ των δύο κοινοτήτων (Lyon 1975: 1471). Οι πολιτισμοί είναι κοινωνικά δημιουργήματα που δεν θεωρούνται ποτέ ίσα μεταξύ τους και αποτελούν μια από τις πηγές από τις οποίες επιλέγονται

κριτήρια βάσει των οποίων θεσπίζονται κλίμακες κοινωνικής ιεραρχίας (Βεντούρα 1994: 67). Η επιλογή των ανωτέρω κριτηρίων εντάχθηκε σε στρατηγικές ταξινόμησης και ιεράρχησης των πληθυσμών της νέας Κοινοπολιτείας. Ήταν φανερό ότι το μαύρο χρώμα είχε αποκτήσει αρνητική πολιτική χροιά.

Επίσης, για τους Εργατικούς, οι δύο Βουλές, ένα από τα σημαντικότερα σύμβολα της εθνικής κουλτούρας, είχαν συνδεθεί με την εγγύηση των αγγλοσαξονικών ελευθεριών (Jay 1970: 385). Συνεπώς, εκείνοι οι λαοί που δεν διέθεταν κοινοβουλευτικά σώματα θεωρούνταν ξένοι προς την έννοια της δημοκρατίας και τη βρετανική κουλτούρα. Καθώς ο ωμός 'παλιός' ρατσισμός έδωσε τη θέση του στον 'νέο' ρατσισμό, το δίκαιο και οι κοινοβουλευτικές δομές θεωρούνταν ως σημαντικοί δείκτες πολιτιστικής διαφοράς παρά πολιτιστικής ανωτερότητας (Smith 1994: 23). Τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά χρησιμοποιούνταν για τη νομοποίηση του αποκλεισμού των συγκεκριμένων άλλοεθνών ομάδων ορίζοντας ταυτόχρονα ως ανώτερα τα γηγενή κοινωνικά υποκείμενα. Οι μετανάστες από τη 'νέα' Κοινοπολιτεία αποτελούσαν ένα 'πρόβλημα' με την έννοια ότι δεν διέθεταν την ικανότητα ενσωμάτωσης στον βρετανικό τρόπο ζωής. Η παράνομη μετανάστευση και η κλίση ορισμένων μεταναστών προς παράνομες δραστηριότητες αποτελούσαν αποδείξεις ότι όλοι 'αυτοί' συνιστούν μια απειλή για το έθνος (Williams 1973: 1405). Κατά συνέπεια, η προστασία των δικαιωμάτων και της συλλογικής πρόνοιας των Βρετανών πρόσφερε ισχυρό άλλοθι για τη θεσμική ρατσιστική μεταχείριση των μεταναστών.

Παρεμφερές είναι το επιχείρημα των Νέων Εργατικών ότι το Κοινοβούλιο παραμένει 'η πηγή της δημοκρατίας' (Cook 2000). Οι κοινοβουλευτικές συζητήσεις για τη Μεταναστευτική Πράξη του 1999 επέδειξαν ότι η διατήρηση και προστασία του έθνους παραμένει προνόμιο της 'Μητέρας των Κοινοβουλίων'. 'Άρα η πολιτιστική καθαρότητα μέσα από την κατασκευή συμβολικών συνόρων εναντίον του 'άλλου' - στην περίπτωση αυτή εναντίον των εκτός Ε.Ε. προσφύγων και 'παράνομων' αιτούντων άσυλο - συνεχίζει να διαμεσολαβείται από τις δύο Βουλές. Μπορεί οι Βρετανοί νεοσοσιαλιστές να έχουν εγκαταλείψει το σοσιαλιστικό δόγμα, ωστόσο αρνούνται να απαγκιστρωθούν από το Κοινοβούλιο, το κατεξοχήν σύμβολο της βρετανικής πολιτικής κουλτούρας. Η υπεράσπιση του Κοινοβουλίου αποδεικνύεται 'μια τεχνική διάσωσης της εθνικής οικογένειας' (Nairn 1988: 155).

Πέραν της πολιτιστικής διαφορετικότητας ο ιμπεριαλιστικός εθνικισμός ενέχει και μια διακριτή χρονικότητα. Η μνήμη αλλά και οι πολιτικές της αυτοκρατορίας δημιουργούν στον λόγο των Εργατικών μια εικόνα του βρε-

τανικού έθνους ως σταυροφόρου της παγκόσμιας ανάπτυξης. Όπως ήδη επισημάνθηκε, στη διάρκεια των συζητήσεων επί του ευρωπαϊκού ζητήματος, οι Εργατικοί συνεχώς επικαλούνταν μια καλοκάγαθη και γενναιοδωρη εικόνα της αυτοκρατορίας στον εθνικιστικό τους λόγο. Στις τάξεις του κόμματος εθεωρείτο δεδομένη η πολιτιστική ανωτερότητα των βρετανών έναντι οποιουδήποτε άλλου έθνους-κράτους σε παγκόσμιο επίπεδο. Το τέλος της αυτοκρατορίας χαιρετίστηκε με μια γενικότερη επίδειξη πατερναλισμού και ανωτερότητας όπως γίνονταν φανερό στη ρητορική των βουλευτών περί 'κηδεμονίας', 'προτύπων', 'καθοδήγησης', και 'ευθύνης' (Foot 1982a: 638; Callaghan 1987: 313).

Την ίδια προδιάθεση διακρίνουμε στον λόγο των Νέων Εργατικών. Για παράδειγμα, στο ετήσιο συνέδριο του κόμματος το 1996 ο T. Blair προκάλεσε τους συνέδρους να 'αναπολήσουν χίλια χρόνια ιστορίας' και 'μία αυτοκρατορία, τη μεγαλύτερη που γνώρισε ποτέ ο κόσμος' (Blair 1996: 87). Οι Νέοι Εργατικοί κάθε άλλο παρά λησμόνησαν τη νοστορπία του 'κηδεμόνα' με την οποία εσχάτως αντιμετωπίζουν τους λαούς των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Η διαδικασία διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρουσιάζεται με ένα πατερναλιστικό τρόπο ως μια εκπολιτιστική αποστολή. Ο ευρωπαϊκός λόγος των Εργατικών διέκρινε τις υποψήφιες χώρες σε εκείνες που έχουν πραγματοποιήσει 'ταχεία πρόοδο', σε εκείνες που βρίσκονται στην 'πρώτη βαθμίδα', σε αντίθεση με άλλες οι οποίες έχουν 'πολύ δρόμο να διανύσουν' για να φτάσουν τα 'κριτήρια' της 'ευελιξίας', της 'απασχολησιμότητας' και της 'επιχειρηματικότητας' πριν ενταχθούν στην ευρωπαϊκή οικογένεια των εθνών (Cook 1997).

Σε σχέση με τις μνήμες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ο ενισχυτικός ρόλος των μελών της 'νέας' Κοινοπολιτείας λησμονήθηκε από τους εκπροσώπους του κόμματος οι οποίοι, αντιθέτως, δεν παρέλειψαν να επαινέσουν τη συνεισφορά των μελών της 'παλιάς' Κοινοπολιτείας (Νέα Ζηλανδία, Αυστραλία και Καναδάς) που στάθηκαν στο πλευρό της Βρετανίας. Όπως είχε επισημάνει ο H. Gaitskell στο συνέδριο του 1962, 'είμαι ο τελευταίος άνθρωπος στον κόσμο που θα υποτιμούσε την αξία της παλιάς Κοινοπολιτείας. Θυμάμαι ότι εκείνοι πρόστρεξαν να μας βοηθήσουν χωρίς χρονοτριβή σε δύο παγκοσμίους πολέμους' (Gaitskell 1962: 161). Επίσης, το 1971, ο Harold Wilson δεν ξέχασε να υπενθυμίσει στους συναδέλφους του το 'πνεύμα αυτοθυσίας των Νεοζηλανδών' (Wilson 1971c: 357).

Η ιστορική εθνική αφήγηση διαλέγει και αποσιωπά διάφορα στοιχεία από το παρελθόν, είναι επιλεκτική μνήμη και λήθη-αμνησία (Gellner 1992:

108-9, Anderson 1991: 292, 297). Παρερμηνεύει, χρωματίζει και μεταλλάθει πειστικά με αληθοφάνεια, πολιτισμικά δεδομένα εκτός του αρχικού ιστορικού πλαισίου τους και πραγματικά ιστορικά γεγονότα, αναδεικνύοντας πολιτισμικά επιτεύγματα, ηρωικούς αγώνες και θυσίες (Smith 1986). Αν το παρόν είναι ζοφερό ή ατιμωτικό θα πρέπει να μπορεί να προστρέξει σε ένα ένδοξο παρελθόν. Η αγκύλωση σε μύθους κλέους για τον εθνικό εαυτό και απαξίας για τον Άλλο, βρίσκεται εν τέλει, στη διακαή ανάγκη για μια θετική, αξία εκτίμησης, συλλογική ταυτότητα. Αν και χιλιάδες Ινδοί υπηρέτησαν στις βρετανικές ένοπλες δυνάμεις την περίοδο 1939-45, το γεγονός αυτό δεν εγγράφηκε στη συλλογική μνήμη του κόμματος. Στην πραγματικότητα, πίσω από το προσώπιο μιας χώρας, η οποία πολέμησε τον Χίτλερ για να υπερασπιστεί την ανθρωπινή ελευθερία και αξιοπρέπεια, υπήρχαν ανησυχητικά σημάδια, όπως αναδύθηκαν από τους κόλπους του 'Κόμματος του Λαού', που υποδήλωναν ότι οι αξίες τις οποίες αντιπροσώπευε η ναζιστική Γερμανία – ρατσισμός, αντισημιτισμός και αυταρχικότητα – ήταν ήδη κτήμα της βρετανικής κοινωνίας (Williamson 1988: 171). Ακόμα και στην περίπτωση του Νέων Εργατικών, οι μνήμες του πολέμου χρησιμοποιούν για την ενδυνάμωση της ενότητας του 'λευκού' αγγλοσαξονικού κόσμου. Σε επίσημο γεύμα που του παρέθεσε ο τότε Πρόεδρος των ΗΠΑ, Β. Clinton, ο βρετανός πρωθυπουργός κάνοντας πρόποση προς τον ένοικο του Λευκού Οίκου μνημόνευσε τα λόγια του Harry Hopkins προς τον Churchill στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου: 'Όπου πηγαίνεις, θα πηγαίνω και όπου καταλύσεις θα καταλύσω. Ο δικός σου λαός είναι και δικός μου, και ο δικός σου Θεός, Θεός μου. Μέχρι το τέλος... (Kettle 1998: 11). Αυτή η αποστροφή μας οδηγεί στη δεύτερη, απομονωτική αφήγηση της Βρετανικότητας των Εργατικών σύμφωνα με την οποία η Βρετανία ανήκε σε ολόκληρο τον αγγλόφωνο κόσμο αλλά όχι στην Ευρώπη.

3.2 Μικροαγγλισμός: Η υπεράσπιση των βρετανικών νησιών

Ένας περισσότερο περισταλτικός ορισμός της εθνικής ταυτότητας κυριάρχησε στον λόγο των Εργατικών μετά το διακηρυγμένο επίσημο τέλος της αυτοκρατορίας και υπό την πίεση της οικονομικής κρίσης των αρχών της δεκαετίας του 1970. Για ένα σημαντικό τμήμα του κόμματος, τη Νέα Αριστερά η οποία είχε πνευματικό ηγέτη τον Τ. Benn και την Παλιά Αριστερά του κύκλου της εφημερίδας Tribune, ο μόνος τρόπος για να αντιμετωπιστεί αυτό που ο Richard Crossman είχε αποκαλέσει 'βρετανικό εκφυλισμό' ήταν να

‘παραμεινουμε ένα νησί στραμμένο προς την ανοικτή θάλασσα και να γίνουνε ένα έθνος Μικρο-‘Αγγλων’ (Crossman 1972: 16).

Παρά τους ιμπεριαλιστικούς δεσμούς και τους κομματικούς ελιγμούς, όλοι οι ηγέτες αυτής της περιόδου (H. Wilson, J. Callaghan και M. Foot) εξέφρασαν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, την επιθυμία τους η χώρα να ανακτήσει το χαμένο κύρος της. Αυτό δεν σήμαινε τη σύναψη μιας υποτακτικής σχέσης με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα αλλά, αντιθέτως, τη χάραξη μιας εθνικιστικής στρατηγικής εντός των χωρικών ορίων των βρετανικών νησιών, διατηρώντας παράλληλα επαφή με τα απομεινάρια της αυτοκρατορίας.

Στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων (Ιούνιος 1970 – Ιανουάριος 1972) για την ένταξη της χώρας στην Κοινότητα που διεξήγαγε η Συντηρητική κυβέρνηση του E. Heath, ο ηγέτης των Εργατικών, Wilson, δεν ήταν αντίθετος με το ενδεχόμενο η Βρετανία να μείνει εκτός E.K. εφόσον δεν ικανοποιούνταν τα συμφέροντά της. ‘Εάν πρόκειται να παραμερισθούμε από τη γραφειοκρατία τότε μια Βρετανία γεμάτη αυτοπεποίθηση θα στηριχθεί στην οικονομική της δύναμη, θα αναζητήσει την τύχη της εκτός της Κοινότητας... (Wilson 1971a: 3). Εκείνη την περίοδο οι όροι που έθετε η ηγεσία των Εργατικών ήταν αδύνατο να ικανοποιηθούν για τη Βρετανία και ουσιαστικά σήμαιναν την απόρριψη της ενταξιακής προσπάθειας και την αποδοχή του απομονωτικού επιχειρήματος.

Ήταν πρόδηλο ότι στη νοοτροπία των στελεχών του κόμματος είχε ετέλθει μια μετάλλαξη: από την ‘κυριαρχία των θαλασσών’ στην ‘υπεράσπιση του νησιού’. Στα *Προγράμματα* του 1973 και του 1976 και στην *Εναλλακτική Οικονομική Στρατηγική*, ο μικροαγγλισμός των Εργατικών συνδεόταν με την απροθυμία του κόμματος να δει μια μελλοντική σοσιαλιστική κυβέρνηση στερημένη από εξουσίες, αδύναμη να διαχειριστεί τις εθνικές υποθέσεις.

Ο Newman (1983: 246) υπογραμμίζει την πρωταρχικότητα της εθνικής οικονομικής κυριαρχίας στον ευρωσκεπτικισμό των Εργατικών εκείνης της περιόδου. Ωστόσο τα επιχειρήματα πάνω στο θέμα της κυριαρχίας (είτε κοινοβουλευτικής είτε λαϊκής) ουσιαστικά αφορούσαν τη θέση της απογυμνωμένης από την αυτοκρατορία Βρετανίας. Η φυλή γίνεται ξανά το κρίσιμα μέσα από το οποίο βιώνεται η κρίση ταυτότητας και το πλαίσιο στο οποίο η κρίση επιλύεται. ‘Το δικό’ μας κοινωνικό κράτος δεχόταν, δήθεν, επίθεση από ‘αυτούς’ (τους επικίνδυνους Ευρωπαίους) και οι Εργατικοί το υπερασπίζονταν με τη χρήση φυλετικών όρων. Όλη η ρητορική του κόμματος αναλώθηκε σε εκφράσεις του τύπου ‘οι αγρότες έχουν λιγοστές αντιστάσεις εναντίον των αγροτικών εισαγωγών από την Ευρώπη’ (Mitchell 1982: 788),

ενώ εκφράστηκαν φόβοι για μια επικείμενη εισβολή 'ξένων εργατικών χεριών' από την Κοινότητα (Wilson 1971b: 6). Οι κοινοτικοί δημόσιοι λειτουργοί θεωρούνταν 'επιδέξιοι, αποφασισμένοι και απόλυτα ανήθικοι', προσπαθώντας να 'κατεδαφίσουν το αγγλικό εκπαιδευτικό σύστημα' (Jessel 1973: 2).

Επίσης, στον ξενοφοβικό λόγο των Εργατικών γινόταν επίκληση πολιτιστικών και χρονικών διαφοροποιήσεων. Οι βαθύτερες προτεσταντικές πεποιθήσεις τους συνοδεύονταν από έναν εσωστρεφή εθνικισμό (Nairn 1971). Στις δεκαετίες του 1960 και του 1970 ο Καθολικισμός ήταν προσδεμένος 'γαλλικές συνωμοσίες', 'υψηλή φορολογία' και κοινωνική αδικία (Shore 1971: 796). Ο αντι-καθολικός προσδιορισμός του Κοινοβουλίου προσέδιδε στο βρετανικό έθνος την εικόνα ενός προτεσταντικού, ελεύθερου λαού, ριζικά αντίθετο προς τον ευρωπαϊκό 'αυταρχισμό'.

Αν και η θρησκεία προοδευτικά απώλεσε την επιρροή της στην κομματική συνείδηση τις τελευταίες δύο δεκαετίες, ο λανθάνων προτεσταντισμός των Εργατικών αναδύεται περιοδικά σε στιγμές αντιπαράθεσης με την Κοινότητα (Mitchell 1991: 19). Όπως σημειώνει η Colley (1992), οι αγωνίες των Βρετανών πολιτικών όλων των κομματικών αποχρώσεων, συμπεριλαμβανομένων και των Εργατικών, που πηγάζουν από την προσπάθεια συμβιβασμού της χώρας με τις επιταγές των Βρυξελλών δείχνουν πόσο βαθιά εμποτισμένοι είναι με την αναπαράσταση της Ευρώπης ως ενός Καθολικού 'άλλου'. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η ηγεσία των Εργατικών τάχθηκε υπέρ της εφαρμογής του ενιαίου νομίσματος στα πλαίσια της Ε.Ε., αγγίζοντας όμως ένα ευαίσθητο σημείο της εθνικιστικής ψυχής του κόμματος. Ο Austin Mitchell υποστήριξε ότι η κατάργηση της λίσρας προς χάριν 'μιας καθολικής, κορπορατιστικής, ηπειρωτικής παράδοσης ήταν σύμπτωμα ανικανότητας και απογοήτευσης' (Mitchell 1991: 19).

Επιπλέον, χαρακτηρίζοντας το Κοινοβούλιο ως τον κατεξοχήν εγγυητή των δικαιωμάτων του βρετανικού λαού, οι Εργατικοί έβλεπαν τους ευρωπαίους ως ξένους και ως εχθρούς της βρετανικής δημοκρατίας. Σύμφωνα με τους ευρωσκεπτικιστές του κόμματος, το ρωμαϊκό δίκαιο ήταν απολυταρχικό και πηγή πολιτικών δομών οι οποίες γέννησαν 'δικτάτορες και στρατιωτικούς' (Abrahams 1971: 126). Όσοι υπερασπιζόνταν αυτό το νομικο-πολιτικό μόρφωμα ήταν 'εχθροί των δημοκρατικών θεσμών της Βρετανίας, της κυρίαρχης θέλησης του λαού' (Warbey 1962: 695).

Διαφορετικά μοντέλα δημοκρατίας, 'διαφορετική αντίληψη του δικαίου', μια 'περισσότερο ισχνή κοινοβουλευτική παράδοση' και μια 'σύνομη ιστορία σταθερής δημοκρατικής διακυβέρνησης' ήταν μόνο μερικά από τα χαρα-

κτηριστικά που αποδίδονταν στην πολιτική κουλτούρα της Γαλλίας, της Γερμανίας και της Ιταλίας (Jay 1968: 14). Οι ευρωπαϊκοί εταίροι της Βρετανίας θεωρούνταν λιγότερο προσηλωμένοι στις συνταγματικές αξίες της 'παλαιότερης δημοκρατίας της Ευρώπης' (English 1971: 1152). Εξ' ου και οι εκκλήσεις που ακούγονταν από το στρατόπεδο των μικροάγγλων για την επαναφορά των οικονομικών και νομικών εξουσιών του Κοινοβουλίου από τις Βρυξέλες στο Westminster (Labour Party 1977).

Τέλος, οι μνήμες του πολέμου ενίσχυσαν το αίσθημα αποξένωσης από την ευρωπαϊκή ήπειρο και υπογράμμισαν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα και την ηθική ανωτερότητα των βρετανικών θεσμών. Αυτό το αίσθημα αντανακλούσε η εικόνα της Βρετανίας ως της πιο φωτισμένης δημοκρατικής δύναμης στην Ευρώπη. Το 'ανεξάρτητο' και 'περήφανο' έθνος αντιπαράκειται προς τους 'δειλούς' Ιταλούς, τους 'αναξιόπιστους' Γάλλους και τους 'πολεμοχαρείς' Γερμανούς (Sulman 1971: 343). Αυτές οι εθνοκεντρικές αντιλήψεις και οι εικόνες-στερεότυπα διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο σε αποφάσεις επί θεμάτων εξωτερικής πολιτικής. Άλλωστε, οι διακρατικές εντάσεις κρύβουν στην ουσία συγκρούσεις αυτοεικόνων και εθνικών ταυτοτήτων. Η μοναχική αντίσταση των Βρετανών απέναντι στους Ναζί υποδήλωνε ένα έθνος οπλισμένο με δύναμη, με μοναδικά χαλύβδινο χαρακτήρα και με μια γνήσια δημοκρατική κουλτούρα που το καθιστούσαν ικανό να πορευθεί ανεξάρτητο χωρίς δεσμεύσεις. Αντίθετα, σύμφωνα με τον T. Benn, 'όλες οι χώρες-μέλη της Κοινής Αγοράς είχαν καταληφθεί από τους Γερμανούς και εξαιτίας αυτού του γεγονότος έχουν αυτό το ανάμικτο αίσθημα του μίσους και της υποτέλειας προς το Γερμανικό έθνος' (Benn 1990: 234).

Το ιδεολόγημα του λίκνου του πολιτισμού τους οδήγησε τους Εργατικούς στην ανάγκη για σύγκριση όχι με τους άφταστους προγόνους τους αλλά με τους σημερινούς σημαντικούς Άλλους, τους Δυτικούς (τους Ευρωπαίους). Αυτή η φυγή προς τα πίσω επέδειξε μια στάση διαταραγμένης συλλογικής ταυτότητας εκ μέρους των εκπροσώπων του κόμματος που έτρεμαν την παραμικρή αμφισβήτηση της εθνικής ιστορίας, κληρονομιάς ή ταυτότητας (Λίποβατς 1991: 268).

Ωστόσο, αυτές οι αντιλήψεις περί μικροαγγλισμού έχασαν έδαφος στη διάρκεια των συζητήσεων επί του ευρωπαϊκού ζητήματος τη δεκαετία του 1990, όταν η τρίτη αφήγηση της Βρετανικότητας των Εργατικών, ο ευρωεθνικισμός, τελικά επικράτησε στις τάξεις του κόμματος.

3.3 Η Βρετανία στην Ευρώπη

Από τη δεκαετία του 1960 κανένας φιλευρωπαϊστής βουλευτής των Εργατικών δεν συνέδεσε τη συμμετοχή της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα με την απώλεια της βρετανικής κυριαρχίας. Πράγματι, η διατήρηση των εθνικών εξουσιών πάνω σε ζητήματα φορολογίας, κοινωνικής πολιτικής και συνοριακών ελέγχων θεωρούνταν σύμφωνες με τη συμμετοχή της Βρετανίας στην Κοινή Αγορά (Mackintosh 1971: 1192-94). Οι ευρωπαϊστές επισήμαναν συνεχώς ότι η δέσμευση της χώρας στην Κοινότητα αποτελεί για τη Βρετανία έναν τρόπο προστασίας των εθνικών της αξιών (Young 1998: 293).

Ο φιλευρωπαϊσμός της σημερινής ηγεσίας του κόμματος είναι υποκινούμενος από τις πολιτικές του Τρίτου Δρόμου, πρωταρχικός σκοπός των οποίων είναι η επαναδιατύπωση της εθνικής ταυτότητας με φόντο την παγκόσμια σκηνή (Giddens 1999: 26). Οι Νέοι Εργατικοί με άλλα λόγια υιοθέτησαν μια ακραιφνώς φιλευρωπαϊκή στάση ως απάντηση στις πιέσεις της παγκοσμιοποίησης (Blair 1995: 20). Ωστόσο, παρά τη ριζοσπαστικότητα των αποκεντρωτικών μεταρρυθμίσεών του στο εσωτερικό του Ηνωμένου Βασιλείου (HMSO 1998), το Νέο Εργατικό Κόμμα προσεγγίζει την Ευρώπη με σκοπό να 'μοιρασθεί' παρά να 'παραιτηθεί' από τα κυριαρχικά δικαιώματα της χώρας του. Η συνεργασία με τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη σε θέματα κοινωνικής πολιτικής και περιβάλλοντος είναι ευκαία (Blair 1999b: 253). Όμως είναι επίσης ξεκάθαρο ότι σε ζητήματα όπως στον έλεγχο των συνόρων, στη μετανάστευση, στο ενιαίο νόμισμα και στην άμυνα η στάση των Νέων Εργατικών προς την Ευρώπη κλίνει υπέρ της διατήρησης της Βρετανικότητας (Straw 1997: 22). Όπως ο Heffernan (2001: 181) υπογραμμίζει, οι Νέοι Εργατικοί μπορεί να έρχονται δεύτεροι ως προς τον φιλευρωπαϊσμό τους μετά τη συντηρητική κυβέρνηση του E. Heath (1970-74), ωστόσο παραμένουν λίγο περισσότερο ένθερμοι υποστηρικτές της ευρωπαϊκής συσσωμάτωσης από την τελευταία κυβέρνηση των Συντηρητικών. Σε κάθε περίπτωση όμως το Νέο Εργατικό Κόμμα παραμένει καταρχήν βρετανικό και κατά δεύτερο λόγο φιλευρωπαϊκό (Heffernan 2001: 183).

Αυτό ενισχύει τη θέση εκείνων που υποστηρίζουν ότι η 'υπερ-εθνική' Ευρωπαϊκή Κοινότητα βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε αφηγήσεις αλληλεγγύης οριοθετημένων κοινοτήτων (Schlesinger 1992). Πολιτιστικά και χρονικά σύνορα κατασκευάζονται επιλεκτικά για να διαχωρίσουν εκείνους που ανήκουν από εκείνους των οποίων η αφομοίωση στο εθνικό σώμα θεωρείται αδύνατη ή ανεπιθύμητη.

Ο πολιτιστικός εθνικισμός των Νέων Εργατικών εν προκειμένω παρουν-

σιάζεται μέσα από αφηγήσεις που αφορούν το δίκαιο και τις 'αιώνιες βρετανικές αξίες'. Καταρχάς, απηχώντας τις συζητήσεις για τους 'έγχρωμους' μετανάστες από την Κοινοπολιτεία των περασμένων δεκαετιών, ο σύγχρονος λόγος για τον νόμο και την τάξη αναφορικά με τους 'έξωκοινοτικούς' μετανάστες είναι ιδιαίτερος ρατσιστικά φορτισμένος. Οι παράνομοι μετανάστες και οι αιτούντες άσυλο με 'ψευδή στοιχεία' θεωρούνται απειλή για το κοινωνικό κράτος και τη δημόσια τάξη (Straw 1999). Αυτές οι κατηγορίες ανθρώπων εμφανίζονται στον λόγο των Νέων Εργατικών ως ο 'έσωτερικός εχθρός', ο οποίος μπορεί να εξαλειφθεί με τη συνεργασία των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Κατά δεύτερο λόγο, οι 'αιώνιες αξίες' που επικαλούνται οι νεοσοσιαλιστές απηχούν τους 'αποικιακούς' βικτοριανούς κοινωνικούς διαχωρισμούς, μεταξύ αυτών που ήταν 'άξιοι' πολίτες επιδεικνύοντας 'επιχειρηματικό πνεύμα' και 'αυτενέργεια' και εκείνων που κρίνονταν 'ανάξιοι', 'παθητικοί' αποδέκτες της προνοιακής βοήθειας. Στο πλαίσιο της Ε.Ε., οι αγγλοσαξονικές αξίες του 'επιχειρηματικού πνεύματος', της 'δημιουργικότητας', της 'ατομικότητας' και της 'ευελιξίας' (Blair 1999a) προασπίζονται όχι μόνο έναντι της απειλής των έξωκοινοτικών μεταναστών αλλά και απέναντι στα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης τα οποία αδυνατούν να αντεπεξέλθουν στις κοινωνικές και οικονομικές απαιτήσεις της 'επιχειρηματικής Ευρώπης'. Η πορεία προς την 'Ευρώπη-φρούριο' βρίσκει τους νεοσοσιαλιστές να συναινούν επίσης στην εισαγωγή έξωκοινοτικών οικονομικών μεταναστών οι οποίοι διαθέτουν ιδιαίτερες τεχνικές δεξιότητες, προτιμώνται δηλαδή πληθυσμιακές κατηγορίες βάσει του επιχειρηματικού τους πνεύματος και όχι για λόγους ανθρωπίνης αξιοπρέπειας.

Σε σχέση με τη χρονική διάσταση του εθνικισμού των νεοσοσιαλιστών, οι μνήμες του πολέμου, έστω και υπολειμματικά, ενισχύουν ακόμη τα συμπλέγματα ανωτερότητας των Βρετανών. Ο Τ. Blair δεν παραλείπει να υπογραμμίζει ότι τα ευρωπαϊκά έθνη οφείλουν την ελευθερία τους στους βρετανούς στρατιώτες (Blair 2000a). Άρα, μόνο εκείνα τα έθνη που 'πολέμησαν' και 'υπέφεραν' δίπλα στους Βρετανούς αξίζει να ανήκουν στην ευρωπαϊκή οικογένεια, της οποίας η Βρετανία είναι προεξάρχον μέλος. Στο χρηματιστηριακό κέντρο της Βαρσοβίας ο βρετανός πρωθυπουργός αφιέρωσε σημαντικό τμήμα της ομιλίας του για να εκθειάσει τον ρόλο της Πολωνίας στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο υπονοώντας ότι, εξαιτίας αυτού του γεγονότος, δικαιωματικά η χώρα αυτή διεκδικεί την είσοδό της στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Blair 2000c). Επίσης, ο πρώην υπουργός Εξωτερικών, R. Cook, επαίνεσε τη Τσε-

χία για τον ρόλο της στον πόλεμο και θυμήθηκε ότι 'οι Τσέχοι στρατιώτες και αεροπόροι έδωσαν μάχες δίπλα στα βρετανικά στρατεύματα στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου' (Cook 1997).

Οι σαφέστερες νύξεις ότι το δικαίωμα συμμετοχής στην Ε. Ε. των συγκεκριμένων χωρών εδράζεται ουσιαστικά στις κοινές μνήμες πολέμου δείχνει ότι τα σύνορα που οριοθετούν το ανήκειν του καθενός είναι πάντα υπό διαπραγμάτευση. Η ταυτότητα δεν είναι ένα αμετάβλητο δεδομένο καθώς διαμορφώνεται και κατασκευάζεται ανάλογα με τις περιστάσεις. Οι συζητήσεις για τον προσδιορισμό των συνόρων της Ε. Ε. είναι για τους Εργατικούς αναμφισβήτητα μια μορφή εθνικής ενδοσκοπησης για μια χώρα που συνεχίζει πάντως να αναπολεί την αυτοκρατορία της.

4. Συμπέρασμα

Η παραπάνω ανάλυση των τριών κυριοτέρων αφηγήσεων της Βρετανικότητας του Εργατικού Κόμματος φανέρωσε ότι για το 'Κόμμα του Λαού' το ευρωπαϊκό ζήτημα δεν ήταν ποτέ απλά και μόνο ένα πεδίο εσωκομματικών διενέξεων μεταξύ των φιλευρωπαϊκών και των αντιευρωπαϊκών ενδοκομματικών του τάσεων. Ακόμα και στη σύγχρονη περίοδο του φιλευρωπαϊσμού του, το Εργατικό Κόμμα υπερασπίζεται ένα συγκεκριμένο τρόπο θέασης και αντίληψης της βρετανικής ταυτότητας. Η συνεχιζόμενη συζήτηση για την Ευρώπη αμφισβητεί, ανακατασκευάζει και εμπεδώνει εδραιωμένες αντιλήψεις για τη Βρετανικότητα. Για ορισμένα στοιχεία του κόμματος, η Βρετανία δεν ορίζεται πλέον από τους 'έγχρωμους' και τους Καθολικούς πληθυσμούς. Ωστόσο, η Βρετανία εξακολουθεί να ορίζεται σε σχέση με κάποιον 'άλλο', είτε αυτός είναι οι παράνομοι μετανάστες είτε εκείνοι που ζητούν άσυλο είτε οι στερούμενοι επιχειρηματικού πνεύματος Ευρωπαίοι. Η σκληρή γλώσσα του T. Blair και οι πρόσφατες προτάσεις του για τη δραστική καταπολέμηση της εισροής μεταναστών (η ευρωπαϊκή βοήθεια προς τις αναπτυσσόμενες χώρες να χορηγείται στο εξής μόνο υπό τον όρο ότι αυτές θα δέχονται τον επαναπατρισμό των λαθρομεταναστών) υπονοούν ότι η σφρηγιάση μιας εθνικής ταυτότητας και η διάδοση ενός ιδιαίτερου συστήματος είναι συνυφασμένα με τη φυσική και συμβολική βία προς τον 'ξένο'.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Abrahams, T. (1971). 'Speech at Annual Labour Party Conference'. The *Labour Party Annual Reports*: 126-127. London: Labour Party.
- Anderson, B. (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. New York: Verso.
- Ansell, A. E. (1997). *New Right, New Racism, Race and Reaction in the United States and Britain*. Basingstoke and London: Macmillan Press Ltd.
- Anthias, F. & N. Yuval-Davis (1992). *Racialised Boundaries: Race, Nation, Gender, Colour and Class and the Anti-racist Struggle*. London and New York: Routledge.
- Appiah, K.A. (1990). 'Racisms'. Σε D.T. Goldberg (επιμ.) *Anatomy of Racism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ash, T. G. (2001). 'Britain is a European Country'. *Prospect*, February.
- Balibar, E. (1991). 'Is There a Neo-racism?' Σε E. Balibar and I. Wallerstein (επιμ.) *Race, Nation and Class: Ambiguous Identities*. London and New York: Verso.
- Banton, M. (1987). *Racial Theories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barker, M. (1991). *The New Racism*. London: Junction Books.
- Benn, T. (1990). *Conflicts of Interest, Diaries 1977-80*. London: Hutchinson.
- Bennington, G. (1990). 'Postal Politics and the Institution of the Nation'. Σε H. K. Bhabba (επιμ.) *Nation and Narration*. London and New York: Routledge.
- Βεντούρα, Α. (1994). *Μετανάστευση και Έθνος: Μετασχηματισμοί στις Σύλλογικότητες και τις Κοινωνικές Θέσεις*. Αθήνα: Ε.Μ.Ν.Ε.-ΜΝΗΜΩΝ.
- Berger, S. (1999). 'British and German Socialists Between Class and National Solidarity'. Σε S. Berger and A. Smith (επιμ.) *Nationalism, Labour and Ethnicity, 1870-1939*. Manchester: Manchester University Press.
- Bhabba, H. J. (1990). Introduction: Narrating the Nation. Σε Homi J. Bhabba (επιμ.) *Nation and Narration*. Λονδίνο: Routledge.
- Bilski, R. (1977). 'The Common Market and the Growing Strength of Labour's Left-Wing'. *Government and Opposition*, 12: 307-331.
- Blair, T. (1995). 'The Power of the Message'. *New Statesman*, 20 September.
- Blair, T. (1996). 'Speech at Annual Labour Party Conference', *The Labour Party Annual Reports*: 80-8. London: Labour Party.
- Blair, T. (1997). Press Conference on Europe and Defence Policy. Amster-

- dam, *Downing Street Official Home Page* (<http://www.number-10.gov.uk/news.asp?NewsId=&SectionId>, June 17).
- Blair, T. (1999a). The New Challenge For Europe. *Downing Street Official Home Page* (<http://www.number-10.gov.uk/news.asp?NewsId=385&SectionId=32>, May 20).
- Blair, T. (1999b). 'Speech on Special European Council (Tampere)'. *Parliamentary Debates: Official Report* 336: 253-265.
- Blair, T. (2000a). 'Speech at Ghent City Hall', Belgium. *Downing Street Official Home Page* (<http://www.number10.gov.uk/news.asp?NewsId=579&SectionId=32>, February 23).
- Blair, T. (2000b). 'Speech to the American Bar Association', London. *Downing Street Official Home Page* (<http://www.number10.gov.uk/news.asp?NewsId=1141&SectionId=32>, July 17).
- Blair, T. (2000c). 'Speech to the Warsaw Stock Exchange', Poland. *Downing Street Official Home Page* (<http://www.number-10.gov.uk/news.asp?NewsId=1341&SectionId=32>, October 6).
- Brown, G. (1971). *In My Way. The Political Memoirs of Lord George-Brown*. London: Victor Gollancz Ltd.
- Brown, G. (1997). 'Britain Leading In Europe'. Speech to the Royal Institute for International Affairs. *Treasury Official Home Page* (<http://www.hm-treasury.gov.uk/pub/html/speech97/sp70717.html>, July 17).
- Callaghan, J. (1987). *Time And Chance*. London: Collins.
- Colley, L. (1992). *Britons: Forging the Nation 1707-1837*. London: Pimlico.
- Connor, W. (1972). 'Nation Building or Nation Destroying'. *World Politics*, 24, 3.
- Cook, R. (1997). 'A New Europe for a Changing World'. Speech to the Bohemia Foundation, Prague, Czech Republic. *Foreign and Commonwealth Affairs Office Official Home Page* (<http://www.fco.gov.uk/news/spechtext.asp?547>, November 27).
- Cook, R. (2000). 'Parliamentary Democracy'. Speech to the Commonwealth Parliamentary Conference, London. *Foreign and Commonwealth Affairs Office Official Home Page* (<http://www.fco.gov.uk/news/spechtext.asp?4162>, September 22).
- Crossman, R. H. S. (1972). 'Let's All Be Little Englanders'. *The Times*, 6 December.
- Crossman, R. H. S. (1975). *The Diaries of a Cabinet Minister, Vol. I, 1964-66*. London: Hamish Hamilton and Jonathan Cape.

- Davies, N. (1999). *The Isles*. London: Macmillan.
- Delacampagne, C. (1990). 'Racism and the West'. Σε D. T. Goldberg (επιμ.) *Anatomy of Racism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Eatwell, R. (1997). 'Britain'. Σε R. Eatwell (επιμ.) *European Political Cultures: Conflict or Convergence?* London and New York: Routledge.
- English, M. (1971). 'Speech on European Community'. *Parliamentary Debates: Official Report* 823: 1148-1153.
- Featherstone, K. (1988). *Socialist Parties and European Integration: A Comparative History*. Manchester: Manchester University Press.
- Fishman, N. (1998). 'Towards a Radical Reformism'. Σε A. Coddington & M. Perryman (επιμ.) *The Moderniser's Dilemma. Radical Politics in the Age of Blair*. London: Lawrence & Wishart.
- Foot, M. (1982a). 'Speech on Falklands Islands'. *Parliamentary Debates: Official Report* 21: 638-641.
- Foot, M. (1982b). 'Speech at Annual Labour Party Conference'. *The Labour Party Annual Reports*: 79-85. London: Labour Party.
- Gaitskell, H. (1962). 'Speech at Annual Labour Party Conference'. *The Labour Party Annual Reports*: 155-165. London: Labour Party.
- Gellner, E. (1992) [1983]. *Έθνη και Εθνικισμός*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Giddens, A. (1999). 'Better Than Warmed-Over Porridge'. *New Statesman*, 12 February.
- Gordon, L.R. (1997). *Her Majesty's Other Children: Sketches of Racism from a Neocolonial Age*. New York and Oxford: Rowman and Littlefield Publishers.
- Heffernan, R. (2001). 'Beyond Euro-scepticism: Exploring the Europeanisation of the Labour Party since 1983'. *Political Quarterly*, 72, 2: 180-89.
- HMSO (1975). *Britain's New Deal In Europe*. London: HMSO.
- HMSO (1998). 'Scotland Act 1998'. *The Stationary Office Home Page* (<http://www.hmso.gov.uk/acts/acts1998/80046-c.htm>).
- Hobsbawm, E. & Ranger, T. (επιμ.) (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holden, R. (1999). 'New Labour's European Challenge: From Triumphant Isolationism to Positive Integration?'. Σε G. R. Taylor (επιμ.) *The Impact of New Labour*. London & Basingstoke: Macmillan Ltd.
- Jay, D. (1968). *After the Common Market*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.

- Jay, D. (1970). 'Speech on Queen's Speech (Foreign Affairs)'. *Parliamentary Debates: Official Report* 803: 381-387.
- Jervis, R. (1976). *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Jessel, S. (1973). 'Lord Bowden Says EEC Civil Servants Are Trying to Wreck English Education'. *The Times*, 6 January.
- Jones, G. and Evans-Pritchard, A. (2000). 'Chirac Angers Blair by Backing EU Army'. *The Daily Telegraph*, 8 December.
- Kettle, M. (1998). 'Clinton Fits the Bill in Blair's New World Order'. *Guardian Weekly*, 15 February.
- Knowles, C. (1992). *Race, Discourse and Labourism*. London and New York: Routledge.
- Labour Party (1961). *Finance & Economic Policy Sub-Committee, Britain and Europe: A Draft Statement*, RD.126. London: Labour Party.
- Labour Party (1962). 'Labour and the Common Market'. *The Labour Party Annual Reports*. Appendix. London: Labour Party.
- Labour Party (1977). *The Labour Party Annual Report*. London: Labour Party.
- Λίσιβατς, Θ. (1991). *Ζητήματα Πολιτικής Ψυχολογίας*. Αθήνα: Εξάντας.
- Lyon, A.W. (1975). 'Speech on Immigration'. *Parliamentary Debates: Official Report* 895: 1466-1472.
- Mackintosh, J. P. (1971). 'Speech on European Economic Community'. *Parliamentary Debates: Official Report* 809: 1186-1194.
- Manzo, K.A. (1996). *Creating Boundaries: The Politics of Race and Nation*. Boulder, CO and London: Lynne Rienner Publishers.
- Marquand, D. (1995). 'After Whig Imperialism: Can There Be a New British Identity?' *New Community*, 21, 2: 183-193.
- Marquand, D. (1997). 'After Euphoria: The Dilemmas of New Labour'. *Political Quarterly*, 18, 4: 335-338.
- Memmi, Albert (1965). *The Coloniser and the Colonised*. Boston, MA: Beacon Press.
- Mitchell, A. (1982). 'Speech on European Community'. *Parliamentary Debates: Official Report* 31: 785-792.
- Mitchell, A. (1991). 'Ides of Delors'. *New Statesman*, 21 June.
- Nairn, T. (1971). 'British Nationalism and the EEC'. *New Left Review*, 69: 3-38.
- Nairn, T. (1988). *The Enchanted Glass: Britain and its Monarchy*. London: Pan Books Ltd.

- Nairn, T. (2000). *After Britain: New Labour and the Return of Scotland*. London: Granta Books.
- Newman, M. (1983). *Socialism and European Unity, The Dilemma of the Left in Britain and France*. London: Junction Books.
- Robins, L. J. (1979). *The Reluctant Party: Labour and the EEC, 1961- 1975*. Ormskirk: G.W. & A. Hesketh.
- Samuel, R. (1989). 'Introduction: The 'Little Platoons''. Σε R. Samuel (επιμ.) *Patriotism: The Making and Unmaking of British National Identity*, τόμ. 2, *Minorities and Outsiders*. London and New York: Routledge.
- Schlesinger, P. (1992). 'Europe-A New Cultural Battlefield?' *Innovation* 5,1: 11-23.
- Shore, P. (1971). 'Into The French Trap'. *New Statesman*, 11 June.
- Smith, A. D. (1986). *The Ethnic Origin of Nations*. Οξφόρδη: Blackwell.
- Smith, A. M. (1994). *New Right Discourse on Race and Sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Straw, J. (1997). 'Britain is No Longer Borderline'. *The Times*, 19 June.
- Straw, J. (1999). 'Speech on Immigration and Asylum Bill'. *Parliamentary Debates: Official Report* 326: 37-59.
- Sulman, R. (1971). Speech at the Common Market Conference, *The Labour Party Annual Reports*: 343-344. London: Labour Party.
- Taguieff, P. A. (1991). 'Les Metamorphoses Ideologiques du Racisme et La Crise de l' Antiracisme'. Σε *Faces du Racisme*, τόμ. 2. Paris: La Decouverte.
- Tajfel, H. (1978). The Social Psychology of Minorities, *Minority Rights Group Report*, σφ. 38. London.
- Thompson, E. P. (1985). *The Heavy Dancers*. London: Merlin Press.
- Triandafyllidou, A. (1998). 'National Identity and the "Other"'. *Ethnic and Racial Studies*, 21, 4: 593-612.
- Williams, S. (1973). 'Speech on Illegal Immigrants'. *Parliamentary Debates: Official Report* 858: 1405-1413.
- Williamson, B. (1988). 'Memories, Vision and Hope: Themes in an Historical Sociology of Britain Since the Second World War'. *Journal of Historical Sociology*, 1, 2: 161-183.
- Wilson, H. (1967). 'Speech on European Communities (Membership)'. *Parliamentary Debates: Official Report* 746: 1061-1097.
- Wilson, H. (1971a). 'Wilson Warns the Six that it May Be Now or Never'. *The Times*, 13 February.

- Wilson, H. (1971b). 'Rush to Join Market on «Wrong Terms» Feared by Mr Wilson'. *The Times*, 27 April.
- Wilson, H. (1971c). 'Speech at the Common Market Conference'. *The Labour Party Annual Reports*: 353-360. London: Labour Party.
- Young, H. (1998). *This Blessed Plot: Britain and Europe from Churchill to Blair*. London: Macmillan.
- Young, H. (2000). 'Never Mind the Economics. The Euro is a Political Issue'. *The Guardian*, 4 July.